

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Факультет історії та філософії

Кафедра археології та етнології України

Д и п л о м н а р о б о т а

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

на тему: **«Феномен молодіжної субкультури: формування та специфіка існування»**

«Phenomenon of Youth Subculture: formation and peculiarities of existence»

Виконала: студентка денної форми навчання
спеціальності 032 Історія та археологія
Мелентій Ірина Анатоліївна

Керівник к.і.н., доц. Стоянова Г.М. _____

Рецензент д.політ.н., доц. Коч С.В.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ ____ від _____ 2021 р.

Завідувач кафедри

_____
(підпис)

Сминтина О.В.
(прізвище, ініціали)

Захищено на засіданні ЕК № 1

протокол № ____ від _____ 2021 р.

Оцінка _____/_____/_____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Голова ЕК

_____
(підпис)

Гребцова І.С.
(прізвище, ініціали)

Одеса – 2021

Зміст

ВСТУП	3
Розділ 1. ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ ТА ТИПОЛОГІЯ СУБКУЛЬТУР	7
1.1. Історія вивчення молодіжних субкультур.	7
1.2. Типологія молодіжних субкультур.....	12
Розділ 2. ПОЯВА ПЕРШИХ СУБКУЛЬТУР: ВИТОКИ ТА ПРИЧИНИ	23
2.1. Визначення понять.	24
2.2. Виникнення молодіжних субкультур і молодіжний субкультурний протест у 1940–1950-х рр.	28
Розділ 3. ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНИХ СУБКУЛЬТУР В СВІТІ ТА В УКРАЇНІ.....	38
ВИСНОВКИ.....	49
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	52

ВСТУП

Кожному з нас доводилося йти по вулиці, їхати в транспорті або просто дивитись телевізор і бачити людей, які у чомусь не схожі на інших. У когось на голові ірокез, хтось увесь в металі, а хтось у чорній шкірі проноситься повз вас на мотоциклі. Найчастіше це і є представники сучасних субкультур.

Представники різноманітних субкультур намагаються показати свою індивідуальність, сказати сірій масі: “Я – особистість”, кинути виклик світу з його нескінченними буднями та вистроюванням усіх в один рядок. Все більше підлітків кожного дня у всіх країнах світу приймають ту чи іншу субкультуру. Тому необхідно знати про цю культурне явище, розуміти його та бути готовим зустрітися з представниками у реальному житті.

Існує безліч різних субкультур, що відрізняються один від одного ідеологією, музичними вподобаннями, зовнішнім виглядом, мовою, поведінкою і багатьма іншими аспектами. Зовнішній вигляд і символіка субкультури є найбільш поверхневим і видимим для інших людей способом самовираження її учасників.

Кожна субкультура проходить свій індивідуальний шлях формування і є в своєму роді унікальною. Специфіку кожної з субкультур можна простежити різним шляхом – завдяки особливостям її формування, оригінальній символіці чи використанням властивих лише їй атрибутам.

Чому важливо вивчати таке явище, як субкультури? Відповідь на це диктують самі сучасні реалії. Адже сучасна людина, зокрема житель міста, є носієм одночасно кількох субкультур і це надає йому широкі можливості щодо проявів особистості та самоствердження.

Одним з проявів трансформаційних змін у сфері соціокультурного життя протягом минулого століття стало народження такого феномену як молодіжна субкультура. Досліджуючи специфіку вже сучасного суспільства, його культури не можна оминати уваги питання, пов'язані з різними проявами субкультур. Динаміка субкультури, її основні тенденції розвитку є

надзвичайно актуальними і науково значущими, так як перспективи становлення культури нового століття не можуть бути визначеними без посилання на молоде покоління.

З огляду на це вивчення феномену молодіжних субкультур є безперечно актуальним, адже молодіжні субкультури це своєрядні виклики молоді або протести щодо існуючих реалій. А ось історична ретроспектива дозволяє простежити відозміну цих викликів та відгуки та реакцію молоді щодо норм та правил суспільства в певні історичні періоди.

Метою данної роботи є – дослідити феномен молодіжних субкультур в контексті історії їх формування та специфіки існування.

Мета роботи передбачає виконання наступних **завдань**:

- розглянути історію вивчення та типологію молодіжних субкультур, що існує у вітчизняній та закордонній літературі;
- простежити витоки появи перших субкультур та причини цього явища;
- охарактеризувати сучасні молодіжні субкультури в світі та Україні.

Об'єктом дослідження дипломної роботи є молодіжні субкультури.

Предметом дослідження є історія формування та специфіка існування молодіжних субкультур в різних історичних та соціокультурних реаліях.

Хронологічні межі роботи це середина ХХ – ХХІ ст. Вони обумовлені появою перших субкультур та існуючими на сьогодні.

Щодо **територіальних меж** слід зазначити наступне: так як явище субкультури не обмежено чіткою локальною чи регіональною специфікою, доречним в даному контексті роботи не окреслювати чіткі територіальні межі.

Для розв'язання поставлених у дослідженні завдань було використано комплекс **методів**, котрі доповнюють один одного. Серед теоретичних це аналіз, порівняння, узагальнення даних, пов'язаних з проблематикою дослідження.

Порівняльно-історичний метод дозволив простежити витоки появи молодіжних субкультур та специфіку їх існування в різних історичних та соціокультурних реаліях. Типологічний метод був корисним в питаннях класифікації субкультур та виокремлення критеріїв для їх типологізації.

Принцип історизму, що передбачає зв'язок з минулим та сьогоденням, дозволив проаналізувати феномен молодіжних субкультур в контексті історичних подій в Україні та світі.

Науковий доробок щодо дослідження різних аспектів формування та існування молодіжної субкультури доволі значний.

Вивчення молоді як соціокультурного феномену має достатньо довгу історію становлення та розвитку, не уникнувши протиріч, продиктованих особливостями політичного, ідеологічного, психологічного, культурологічного порядку.

З огляду на те, що історія вивчення такого явища як молодіжна субкультура та проблематика типології було розглянуто в окремому розділі, потрібно зазначити лише основні тенденції, зроблені в цьому напрямку та акцентувати увагу на окремих дослідженнях.

Зокрема, Н. П. Волкова простежила зв'язок молодіжної субкультури із загальною культурою та витоки молодіжних об'єднань. Сучасний дослідник С. А. Сергеев пропонує типологію молодіжних субкультур, виходячи з критерію ціннісних орієнтацій.. Досить ґрунтовним є дослідження професора Ірини Баєвої. В ньому послідовно викладено факт існування різних типів молодіжних об'єднань, а також місце молоді в кримінальних субкультурах.

Т. В. Курчашова виділяє субкультури по природоутворюючому механізму, за механізмом організації, за формою організації і так далі. Також дуже цікаві типології пропонують А. В. Толстих і С. С. Фролов, Г. С. Абрамова, Б. Єрасов, А. Тарасов.

Найбільш детально феномен молодіжних субкультур аналізується в роботах Т. Б. Щепанської, С. І. Левікова, Е. Л. Омельченко, В. А. Лукова.

У монографічних дослідженнях Т. Б. Щепанської «Символіка молодіжної субкультури», «Система: тексти і традиції субкультури» представлено докладний аналіз символіки таких субкультур, як хіпі, панки і металісти.

Також проблеми субкультур (моделі поведінки, цінності, життєві пріоритети, стилі життя, культури) досліджують такі вчені як Е. Гаджієва, Б. Іванов, С. Кулаков, З. Сікевич, Л. Туріщева та ін.

Молодіжна субкультура є предметом дослідження Г. Абрамової, С. Іконнікова, І. Кона, С. Левікова, В. Лісовського, Р. Льовінталя, В. Ольшанського, О. Толстих, О. Якуби.

Структура роботи зумовлена метою і завданням дослідження. Вона складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел та літератури (41 позиція). Загальний обсяг роботи – 55 сторінки.

В першому розділі розглянуто історію вивчення молодіжних субкультур та проаналізовано підходи до їх типології, які представлені в закордонних та вітчизняних наукових доробках.

В другому розділі простежуються витоки появи перших субкультур та виявляються причини цього явища.

Третій розділ присвячено сучасним субкультурам, що зафіксовані зараз в світі в цілому та в Україні зокрема.

Розділ 1

ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ ТА ТИПОЛОГІЯ СУБКУЛЬТУР

Вивченням субкультур вітчизняні науковці займаються не одне десятиріччя, проте комплексні дослідження почали проводитись лише з початку XXI ст. Їх наслідком стала пропозиція створення та розвитку окремого напрямку – субкультурології як складової культурології, що вивчає загальну теорію та історію субкультур. В даному розділі буде розглянуто історію вивчення молодіжних субкультур та підходи до їх типології.

1.1. Історія вивчення молодіжних субкультур. З 2000-х років в українській науці почали досліджувати найрізноманітніші субкультури, серед яких: вікові (дитячі, підліткові, молодіжні тощо), професійні (адміністративні, юридичні, фінансові тощо), музичні (рок, реп, поп та інші), соціальні (у першу чергу, бідності і багатства), резонансні (вегетаріанства і тілесності), девіантні (конфліктні і кримінальні) [13]. На початку XXI ст. українське субкультурознавство стало важливою складовою вітчизняної культурології та має значний потенціал для подальшого наукового розвитку [13, 36]. Хоча треба констатувати, що не дивлячись на значний розвиток загальної теорії субкультур в Україні, вітчизняні дослідження у цій царині поки що відстають як від російських, так і від західних розробок. При цьому деякі напрями при вивченні окремих частин загальної теорії субкультур в Україні цілком підпадають під закордонні впливи. Так, при вивченні питань вікових та музичних субкультур наші науковці часто знаходяться під впливами західних (переважно англійських, французьких та американських дослідників), а при аналізі питань професійних і кримінальних субкультур багато переймають у підходах російських науковців. Проте початок XXI ст. відкрив чимало яскравих науковців у питаннях субкультурознавства в Україні [13, 29, 36, 41]. Трактування субкультури як особливого життєвого стилю нового покоління з альтернативними цінностями починає домінувати

у працях таких науковців як І.Б. Громова та В.І. Леонтєва, А.С. Запесоцький, С.Н. Іконнікова, В.Т. Лісовський, Е.Ф. Макарович, С.І. Левікова, З.В. Сикевич та ін. Важливим досягненням сьогодні стало виокремлення субмистецтв та започаткування субмистецтвознавства як загальної теорії субмистецтв. У цьому сенсі значно респектабельніше виглядає субмистецтвознавство [13, 23]. у якому немає дискусій стосовно самої наукової назви на кшталт «субкультурологія» чи «субкультурознавство». Адже немає пропозицій стосовно того, що є сенс змінити мистецтвознавство на мистецтвознолігію, у той же час повертаються диспути 90-х рр. ХХ ст. – стосовно більш патріотичної назви «культурознавство» відносно вже поширеної назви – «культурологія».

Звернемось до уточнення думок провідних фахівців у галузі загальної теорії субкультур. Поняття «субкультури» як науковий термін – доволі широке і багатогранне. За аналізом Я. Левчук, «субкультура» – це система норм та цінностей, що відрізняє певну групу людей від суспільства. Сучасне суспільство, базуючись на розподілі праці та соціальній стратифікації, є системою різнопланових напрямів субкультур. Поняття «субкультури» включає в себе також: 1) сукупність деяких негативно інтерпретованих норм та цінностей традиційної культури, що функціонують як культура злочинного прошарку суспільства; 2) особлива форма організації людей (найчастіше молоді) – автономне цілісне утворення усередині панівної культури, яке визначає стиль життя та мислення її носіїв і відрізняється своїми звичаями, нормами та комплексами цінностей; 3) трансформована професійним мисленням система цінностей традиційної культури, що одержала своєрідне світоглядне забарвлення (професійні «субкультури») [29].

Категорію «субкультура» почав використовувати Т. Роззак у книзі «Створювання субкультури: Роздуми про технократичне суспільство і юнацьку опозицію» (1969). Особливу увагу спочатку на Заході, а потім і у СРСР у питаннях субкультури приділяли молодіжному і музичному

питанням. Диференціація у молодіжному та музичному середовищі призвели до особливої уваги до цих явищ [28]. У середині молодіжного середовища немає ціннісної єдності; вона є неоднорідною і мінливою.

Молодіжні субкультури британські науковці диференціювали за такими класовими лініями: «прошкільні» субкультури представників середнього класу орієнтовані на навчання та комфортне існування; «вуличні» субкультури підлітків з робітничого середовища, які сповідають цінності маскулінності; «антишкільні» субкультури тінейджерів низьких соціальних прошарків, проводять час у кафе, пивних барах, де засвоюють цінності, які їм пропонує мас-медіа [4]. Враховуючи українські реалії за аналогією з окремою групою, можна виокремити позашкільні субкультури. Представники низьких прошарків і робітнича молодь за умов реформ інституту освіти особливо незахищені, і шукають вирішення для себе проблем в ілюзіях субкультури, що іноді призводить до конфлікту з домінуючими цінностями панівного класу і девіацій.

У часи СРСР у вітчизняній науці спочатку складається негативне ставлення до молодіжної та музичної субкультур. Потім, вже наприкінці «Перебудови» враження про неформальний рух постає менш радикальним, про нього пишуть як про «малу» культуру молоді. Цькування неформалів і їх протиставлення комсомолу потрохи згасає. Неформальна субкультура подається як та, що відрізняється від домінуючої системи культури, але не втрачає зв'язку з цінностями й інституціональними утвореннями суспільства.

Першим термін «молодіжна субкультура» (спочатку – «юнацька субкультура») ввів у науковий обіг І. Кон. У його працях «Відкриття «Я» та «Психологія юнацького віку» молодіжна субкультура розглядається як важливий чинник соціалізації, тобто у традиції структурно-функціонального аналізу. І. Кон вважає, що «юнацька субкультура має декілька постійних компонентів: специфічний набір цінностей і норм поведінки, смаки, форми одягу і зовнішнього вигляду; відчуття своєї групової спільності і солідарності; характерну манеру поведінки, способи спілкування, залицяння

тощо» [24, с. 104]. Створення та розвиток альтернативних молодіжних неформальних груп і об'єднань в СРСР у 80–90-х рр. ХХ ст. внаслідок здійснення демократичних перетворень змінив напрям наукового дослідження субкультур – на місце заідеологізованої критики прийшов аналіз та розгляд молодіжних товариств.

З початку 90-х рр., з одержанням Україною незалежності, у повсякденне життя все дедалі активніше проникають національні, демократичні, ліберальні та індивідуалістичні цінності західного світу. Вони доволі швидко приживаються у першу чергу у неформальних молодіжних колах. Позиція деяких науковців перестала хитатись разом з коливаннями «головної лінії партії», нечуваний плюралізм і зняття цензури породили якісно нові явища. Разом із цим зникнення комсомолу, піонерії та інших важливих структур, спрямованих на виховання молоді (різноманітні товариства, гуртки, секції, клуби тощо) створили значну нішу для появи та небувалого розквіту строкатих нетрадиційних організацій зі своїми статутами, правилами, ідеалами, цінностями тощо. Отже, історичні умови сприяли стрімкому та невідворотному поширенню молодіжної (і не лише) субкультури. Проте непрості соціальні умови 90-х рр. ускладнювали розвиток науки і техніки, культури і мистецтва, освіти і прогресу. Економічна криза не сприяла і всебічному дослідженню субкультур, і їх нового значення у нових історичних реаліях. На зорі нашої незалежності більшість вчених продовжувала повторювати тези кількарічної давнини, тобто доби розпаду радянської держави. Вони вважали, що реально субкультури функціонували в тогочасному перехідному, як і попередньому соціалістичному суспільстві переважно у двох проявах: як соціальна патологія і як соціальна творчість. Ця двоякість поведінки привертала увагу багатьох дослідників, ставши своєрідним «канонем» часу занепаду СРСР, проте вже не відповідаючи умовам незалежної України. На початку 90-х рр. до теми кримінальної субкультури майже не звертались. Популярна тема криміналізації суспільства та криміналу в Україні у 90-х рр. ХХ ст. (як це не

дивно!) практично обходила тему кримінальної субкультури, як і тему субкультури бідних.

Різноманітність проявів молодіжної культури тоді умовно згрупували у два основні родові блоки девіацій. Це зробили ще автори першого у СРСР довідника про неформальні організації. У ньому було представлено різноманітні групи, об'єднання і рухи молоді. Були там і товариства традиційного типу (наприклад, товариства зі збереження навколишнього середовища та охорони пам'яток архітектури), нові клуби самодіяльної та авторської пісні, девіантні угруповання та різноманітні групи (як сьогодні б сказали «тусовки», серед яких хіпі, панки, металісти тощо). Спроби швидкої уніфікації та спрощеної систематизації – це був перший і доволі примітивний погляд на нові соціальні явища. Відомі аналітики з питань неформалів (як тоді називали носіїв нової молодіжної субкультури) А. Запесоцький, А. Файн, З. Сикевич та Т. Щепанська ще тоді зрозуміли у цих співтовариствах свої, окремі кола спілкування молоді. Зокрема, наявність небезпечного принципу впізнання («свій» або «чужий»), зі зреченням усталених (і часто конструктивних і позитивних) культурних стереотипів, з конфліктним та агресивним сприйняттям реальності (з часом це стане предметом для вивчення конфліктної субкультури), зі своєрідними уміннями і навичками орієнтуватись у нестабільності та мінливості подій.

У переважній більшості, на думку фахівців (С. Іконникова, В. Лісовський, В. Левічева та ін.), головною функцією будь-якого об'єднання є прагнення до самореалізації, але спрямованість ця може виражатися по-різному. Самореалізація буває різною, але переважно вона має аксеологічне навантаження та вкладення значних сил (інтелектуальних, духовних, фізичних). Самореалізація, як правило, обумовлює стиль життя, рідше лише його «фрагменти» – альтернативна творчість, проведення вільного часу тощо. Т. Б. Щепанська вводить термін «лімінальні спільноти» – «підвішені» між умовно соціальними позиціями – та поняття «екстернальна культура» («випала» з офіційної культури). «Випалі» спільноти, обумовлені положення

у соціумі (маргінальність молоді) і протиставленню цінностей (головна ознака субкультури). Світоглядні кризи, криміналізація, бідність (та поширення її субкультури), зміни традиційних духовних парадигм, – все це сприяє поширенню субкультур негативного спрямування [38].

На початку ХХІ ст. при аналізі нестандартних і неформальних явищ у культурному житті у популярній й іноді у науковій літературі час від часу відбувалась підміна понять – замість контркультури ставили субкультуру та навпаки. Це призводило до плутанини та непорозуміння. Після молодіжної субкультури друге місце за популярністю займала музична. Про неї писали більшість тих же дослідників, що і про молодіжну і, напевно, мають рацію дослідники, які вважають, що «музичні субкультури... складова частина» молодіжної субкультури. По суті дослідження музичної субкультури було багато у чому калькою молодіжної субкультури [29]. Починаються дослідження інших субкультур (бідності, вегетаріанства, тілесності тощо). За останні роки кримінальна субкультура у контексті субкультурознавства набуває поширення за кордоном (наприклад, Латвія та Росія).

Отже, аналіз теорії та історії субкультур в Україні дає підстави стверджувати, що мають рацію ті, хто акцентує увагу на розробці нових підходів та напрямів при аналізі субкультур. Розглянувши розвиток субкультурології (як галузі культурології у розвитку логіки субкультур) і субкультурознавства (як комплексне вивчення, знання та аналізу субкультур), ми переконались, що вітчизняні науковці зробили чимало, проте ще є чимало прогалин, які потребують дослідження при вивченні феномену субкультур. Конструктивні субкультури необхідно відрізнити від таких небезпечних явищ, як контркультури, паракультури і антикультури. Цьому має сприяти дослідження такої важливої складової культурології, філософії, історії та мистецтвознавства, як теорія історія субкультур.

1.2. Типологія молодіжних субкультур. Типологія культури – це якісно-змістовна характеристика конкретно-історичних форм побутування

культури (етнонаціональних, релігійних, регіонально-територіальних і ін.). Осмислення типу культури, визначення його статусу, смислового наповнення детерміновані основним принципом, під кутом зору якого аналізується культурний контекст і виявляються найбільш загальні якісні риси.

Типологічний принцип задає досліднику траєкторію теоретичного руху, визначає його ракурс і вектор у відборі і вибудовуванні конкретного матеріалу. Історія розвитку теоретичної думки про культуру знає багато різних типологій. Їх авторами були філософи різних наукових орієнтацій, польові етнографи-соціологи, історики, діячі мистецтва – іншими словами, і практики, і теоретики культури. Відомі типології Шпенглера, Ніцше, Данилевського, Бердяєва і ін. В даний час можна назвати більше десятка типологізації культури, котрі зустрічаються в теоретичній літературі. До них слід віднести: формаційний, цивілізаційний, концептуальний, культурно-історичний, регіонально-територіальний, колонізаційний, етнонаціональний, демографічний, по типу духовно-ціннісних орієнтацій людини, по типу релігії, по відношенню до природи, класичних зразків, традиції, по типу структурної складності культури, системності (інтро- або екстравертні) і т.д. Кожен з наведених принципів має певну методологічну значимість, має сильні і слабкі сторони. Але всі вони умовні і в тій чи іншій мірі однобічні.

В історії науки і в сучасній науковій практиці дослідники виходять з декількох базисних, можна сказати в певному сенсі усталених, уявлень і передумов. Типологія – це і метод наукового пізнання, коли проводиться аналітичне розчленування, класифікація складних систем, і синтезує угруповання, узагальнення, побудова ідеальних моделей. Типологія – це і способи дослідження, емпіричний та теоретичний, де в першому випадку опора робиться на вивчення і узагальнення реальних або отриманих дослідним шляхом даних, а в другому – побудова наукових моделей на основі виявлення відповідних системоутворюючих ознак, істотних ознак і зв'язків.

Слід зазначити, що методи дослідження термінів «культура» і «субкультура» можна вважати в деякому сенсі ідентичними. Бо субкультура є субкультура або культура в культурі, яка тим чи іншим чином може впливати на розвиток базової культури суспільства.

Таке розуміння субкультури дає можливість більш глибокого вивчення субкультурних явищ як таких, а також динаміки їх розвитку. Слід погодитися з О. М. Ільїним, який вважає, що субкультури можуть надавати різний вплив на суб'єкта – як позитивний, так і негативний. Але, разом з тим, має значення не тільки семантична складова субкультурних явищ – їх норми, цінності і традиції, а й цілі, які переслідує людина, вступаючи в ті чи інші рухи культури. Отже, людина, конструюючи культуру, виходить з ідентифікації свого «Я». В цьому криється ще одна причина, по якій питання про самоідентифікацію людини в культурі або субкультурі набуває статусу первинного і основного питання. Тут доцільно говорити про суб'єктну типологію субкультур.

При вивченні субкультур суспільства типологія субкультури може виступати як науково-методологічна основа розуміння людини в культурі та культури в людині. Однак питання про критерії виділення субкультур залишається спірним і невирішеним.

Наведемо приклад типологізації молодіжних субкультур, як найбільш численних і вивчених на сьогоднішній день. Історично вивчати типологізацію молодіжних субкультур стали в 70-х роках ХХ століття, коли ми розглядаємо феномен, минувши стадію синкретизму, розсипався на безліч різних форм. Ці форми були своєрідною «груповою індивідуальністю» молодих людей, що об'єднувалися в субкультури. З тих пір була створена не одна типологія молодіжної субкультури за різними підставами.

Так, С. А. Сергєєв в журналі «Соціологічні дослідження» пропонує типологію молодіжної субкультури, виходячи з критерію ціннісних орієнтацій: романтико-ескапістські (хіпі, толкієністи, з деякими винятками байкери); гедоністичні-розважальні (мажори, рейвери, репери та ін.);

кримінальні (гопники, урла); анархо-нігілістичні чи радикально-деструктивні (панки, металісти, сатаністи і ін.). По тимчасовому критерію він виділяє традиційні молодіжні субкультури, що мають досить тривалу історію (хіпі, панки, бітломани та ін.), І нові, що виникли в останнє десятиліття (толкієністи, уніформісти, металісти та ін.) [28].

Існує типологія молодіжних субкультур по відношенню до об'єкту організації. За цим принципом вони поділяються на музичні (рокери, рейвери, металісти і т.д.), інтелектуальні (толкієністи, археологи, русичі), спортивні (фанати, ролери, байкери), комп'ютерні (хакери, адміністратори), релігійно-філософські (пушкіністи, неохристіане), а також контркультури (хіпі, панки, телягі, скіни, дофеністи, сатаністи, фашисти).

А. В. Толстих запропонував наступну типологію молодіжних субкультур:

1. політизовані субкультури – беруть активну участь у політичному житті і мають чітку ідеологічну приналежність, неагресивні;
2. еколого-етичні субкультури – займаються побудовою філософських концепцій і ведуть боротьбу за навколишнє середовище ("зелені");
3. нетрадиційні релігійні субкультури – в основному це захоплення східними релігіями (буддисти, культові групи, сатаністів);
4. радикальні молодіжні субкультури – відрізняються організованістю, наявністю лідерів старшого віку, підвищеною агресивністю (кримінальні молодіжні угруповання, любери, скінхеди);
5. субкультури способу життя – групи молодих людей, що формують свій образ життєдіяльності (хіпі, панки);
6. субкультури за інтересами – молоді люди, об'єднані спільністю інтересів – значкісти, філателісти, спортивні та музичні фанати.
7. субкультура «золотої молоді» – характерна для столичних міст – орієнтована на проведення дозвілля (одна з найбільш закритих субкультур) [33].

С. С. Фролов запропонував наступну типологію субкультур:

1. Романтико-ескапістські субкультури – орієнтовані на відхід від реального життя, побудова власних філософських систем (хіпі, толкієністи, індіаністи, байкери).

2. Анархіє-нігілістичні групи – заперечення загальноприйнятих стандартів, критичне ставлення до багатьох явищ життя (анархісти, панки).

3. Розважально-гедоністичні – орієнтовані на забезпечення дозвілля («золота молодь», рейвери, сноубордисти, репери).

4. Кримінальна субкультура – орієнтована на протистояння закону і правопорядку (скінхеди, банди, гопники, любери) [35, с. 115].

За специфікою поведінки членів групи виділяють:

- Просоціальні – не несуть загрозу суспільству, несуть позитив і допомагають.

Це соціально-позитивні групи, які приносять користь суспільству. Ці об'єднання вирішують соціальні проблеми культурно-захисного характеру (захист пам'яток, реставрація храмів, екологічні проблеми).

Одні з них – так звані «Зелені». Одна з найбільш гострих проблем – проблема охорони навколишнього середовища, за її рішення і взялися "зелені" – екологічні наслідки будівельних проектів, розміщення та експлуатація великих підприємств без урахування їх впливу на природу і здоров'я людей. Чисельність екологічних неформальних об'єднань відносно мала, їх соціальний та віковий склад неоднорідні. Свою малу численність екологічні групи з лихвою компенсують активністю, яка привертає до них великі маси людей, що виступають на підтримку різних природоохоронних ініціатив.

Інший різновид – «Неформали художньої спрямованості». У багатьох містах на різних бульварах існують виставки самодіяльних художників, скульпторів і т.д. Існують вони цілком офіційно, але не дозволяють вирішити одну з проблем, що стоять перед цим видом самодіяльної творчості –

надання молодим художникам можливості виставляти і продавати свої картини.

- Комп'ютерний андеграунд

Існує наступна структуризація комп'ютерного співтовариства: на самому нижчому рівні стоять, так звані «Юзери» (англ. User – користувач). Це найбільш широкий шар комп'ютерного співтовариства. Далі вгору по піраміді, стоїть група, яка називається «Пойнт». За ними йдуть так звані «Сісопи» або системні оператори (адміністратори). Діяльністю «Сісопів» керують, так звані «мережеві комунікатори».

- Асоціальні

Несуть критику устоям суспільства, але це протистояння не носить крайнього характеру. Вони стоять осторонь від соціальних проблем, але не представляють загрозу суспільству. В основному виконують рекреаційні функції. Приклади: панки, мажори, рокери, хіпі, люди системи.

«Системні» часто привертають увагу перехожих екстравагантною зачіскою, розмальованою джинсовою курткою, пірсингом. Себе вони називають "піплами", "хайрастими" і вважають себе вільними людьми, незалежними від батьків і суспільства. Погляди "системних" на життя багато в чому допомагають зрозуміти позицію неформалів в цілому. Вони привітні і гостинні, довіряють людям. Вони всі один одного знають, і вважають себе паростками нової культури, в якій немає брехні, кривди, грабежів. Ці люди здатні жертвувати останнім заради того щоб створити в країні культуру істино молодіжну.

- Антисоціальні

Не тільки піддають критиці громадські порядки та устої, але й прагнуть їх поламати. Носять яскраво виражений агресивний характер, прагнення затвердити себе за рахунок інших, моральна глухість.

«Банди» – об'єднання (найчастіше підлітків) за територіальною ознакою. Місто ділиться «бандами» на зони впливу. На «своїй» території члени банди є господарями, із «чужинцями», що з'являються (особливо з

іншої банди) розправляються вкрай жорстоко. В «бандах» свої закони, свої звичаї. Процвітає культ сили, цінується вміння битися. Покинути банду буває дуже складно: в деяких випадках у «зрадника» навіть стріляють – мовляв, виживеш – вільний. Усі «банди» озброєні, в тому числі вогнепальною зброєю. Зброя пускається в хід без довгих роздумів. «Банди» не тільки ворогують одна з іншою, але й здійснюють терор відносно нейтральних підлітків. Останні змушені ставати «даниками банди» або вступати в неї. У відповідь на дію «банд» і для боротьби з ними «нейтральна молодь» створює власні неофіційні об'єднання. Зрозуміти молодих людей, що входять в ці об'єднання, можна – вони хочуть забезпечити свою безпеку. Але, діючи за принципом «сила силу ламає», вони й самі нерідко переступають закон [27, с. 160].

Одну з останніх типологій молодіжної субкультури створив А. Тарасов [31]. Він вважає, що є кілька молодіжних світів, котрі практично не перетинаються: «золота молодь» в столицях; наркоманська субкультура; кримінальне середовище; «Блакитна» тусовка; неофашисти і скінхеди; нацболи (тобто націонал-більшовики); футбольні фанати; «Попсовики»; «Стара контркультура» (субкультура, яка розвиває традиції хіпі 60-х років); «Нова контркультура» (опозиційна молодь – субкультура, яка поєднала традиції старих хіпі, націонал-більшовиків і лівацького революціонізму). Наведені типології володіють різним ступенем узагальненості. Але типи, які виділяються в зазначених концепціях, є сходинками, що відділяють від загального, від конкретного і навпаки.

За соціально-правовою ознакою виділяють: просоціальні, або соціально-активні, з позитивною спрямованістю діяльності (групи екологічного захисту, охорони пам'яток, навколишнього середовища); соціально-пасивні, діяльність яких нейтральна по відношенню до соціальних процесів (музичні і спортивні фанати); асоціальні – хіпі, панки, злочинні угруповання, наркомани і т.п.

І це далеко не повний перелік існуючих на даний момент типологій тільки молодіжних субкультур. Що ж говорити про типологію всіх субкультур суспільства?

Можна розділити субкультури за ступенем їх соціальної адаптації, за масовістю, а також соціальної значущості. Просоціальні субкультури сприяють стабілізації суспільства і особистості, а антисоціальні їх дезорганізують. Одні виступають як контркультури – явища, що протистоять офіційним установкам, інші породжують інноваційні явища і сприяють їх входженню в культуру суспільства.

Г. С. Абрамова виділяє вікові субкультури (підліткова, юнацька, літніх людей), професійні субкультури (лікарів, юристів, музикантів, педагогів і т.д.), територіальні (сільські, міські; в тому числі найбільш дрібні – дворова, центрова, хутірська і т. д.), предметно-опосередковані (фанати того чи іншого спортивного клубу, естрадної зірки, колекціонери, члени клубів за інтересами тощо) [1, с. 124]. Б. Єрасов виділяє і коротко характеризує наступні 10 типів субкультури: субкультура бідних і багатих, гендерна, міська і сільська, девіантна, класова, кримінальна, молодіжна, периферійна і елітарна.

Зауважимо, що на сьогоднішній день відомі і в тій чи іншій мірі описані сотні субкультур: політичні, професійні, вікові, музичні, спортивні, корпоративні, етнічні, сексуальні, інтерактивні та багато інших. Розглянута субкультура тіньової економічної діяльності, субкультура бідності, субкультура протесту, субкультура олігархів і т.д.

Цікава, з нашої точки зору, класифікація субкультур, дана Т. В. Курчашової. Вона виділяє субкультури по природоутворюючому механізму, за механізмом організації, за формою організації, за соціально-демографічному складу, за специфікою культурної активності, по відношенню до системи офіційних цінностей, за характером впливу на систему офіційних цінностей, щодо аспектів життя і в міру прояви [18, с. 62].

На жаль, і ця класифікація не може вважатися універсальною. І це не дивно. Субкультура – занадто складна організація, членом якої ми можемо бути усвідомлено, за власним вибором, або завдяки обставинам, а іноді стаємо учасниками відразу двох, трьох, а то й більше субкультур одночасно.

Доведено, що субкультура – явище, яке існувало практично завжди, в будь-яку епоху, в будь-якому суспільстві і при будь-якому політичному ладі [18]. З цього випливає, що ми можемо стати свідками появи все нових субкультурних утворень. Тому легше уявити типологію однієї конкретної субкультури, ніж виділити один або кілька критеріїв для типологізації всіх субкультур суспільства, які зачіпають абсолютно різні сфери нашого життя.

Ми спробуємо підійти до вирішення даної проблеми, використовуючи поняття «аморфної типології», тобто такої типології, в якій відсутня єдина підстава типологізації, а такою підставою є сам предметний носій культури, за формою якого ховається єдиний універсальний сенс, пов'язаний з універсальністю людини. Оскільки ж людина багатовимірною універсальною, а значить – нескінченною, то неможлива однозначна типологія культури, завершальна перелік типів. Аморфна типологія культури, при всій її невизначеності, допускає можливість (нехай на гіпотетичному рівні) формулювання деяких підстав типологізації [12, с. 180].

В силу багатогранності людської діяльності культура має видову різноманітність. Це дає можливість говорити про окремі види культури, хоча на практиці їх розрізнення наштовхується на істотні труднощі. Нижегородські вчені вважають, що в суспільстві існує стільки культур, скільки існує сфер суспільного життя [21]. А якщо розуміти під субкультурою культуру в культурі, то і типологію можна вибудовувати на підставі приналежності до тієї або іншої сфери людської життєдіяльності. Звичайно, постає питання: що розуміти під сферою суспільного життя і скільки сфер виділяти?

Сфери суспільного життя є великі, стійкі, відносно самостійні підсистеми людської діяльності.

Кожна сфера включає в себе:

- а) певні види діяльності людини (наприклад, освітні, політичні, релігійні);
- б) соціальні інститути (такі, як сім'я, школа, партії, церква);
- в) відносини, що склалися між людьми (тобто зв'язку, що виникли в процесі діяльності людей, наприклад відносини обміну і розподілу в економічній сфері).

Традиційно виділяють чотири основні сфери суспільного життя:

- 1) соціальну (народи, нації, класи, біологічних потреб і т.д.);
- 2) економічну (продуктивні сили, виробничі відносини);
- 3) політичну (держава, партії, суспільно-політичні рухи);
- 4) духовну (релігія, мораль, наука, мистецтво, освіта).

Величезну роботу виконали нижегородські вчені, запропонувавши 8 соціальних констант (по параметру діяльності), які утворюють 8 соціальних сфер: економічну, екологічну, наукову, художню, педагогічну, управлінську, медичну і фізкультурну [12]. Не можна говорити, що дана класифікація універсальна, але вона охоплює всі напрямки, життєво необхідні людині. Можливо потрібно використовувати системносферний підхід до типології субкультур і виділити економічні, екологічні, наукові, художні, педагогічні, управлінські, медичні та фізкультурні субкультури.

Е. Фромм вказував, що «у людини повинна бути можливість віднести себе до якоїсь системі, яка б спрямовувала його життя, надавала їй сенс; в іншому випадку його охоплюють сумніви, в кінцевому рахунку, паралізують його здатність діяти, а значить, позбавляють його здатності жити» [36].

На закінчення слід зазначити, що субкультура – це багатовимірне атрибутивно-аксиологічне явище суспільства, яке передбачає різні підходи до викладу змісту того чи іншого типу субкультури. Субкультура є результатом взаємодії різних соціальних умов і екзистенціальних потреб людини. А в міру розвитку цивілізації процес утворення різних субкультурних систем, швидше за все, буде зростати.

Отже, розгляд історії вивчення молодіжних субкультур показав, що українське субкультуроснавство на початку ХХІ ст. стало важливою складовою вітчизняної культурології. Вивчали і продовжує вивчати субкультури ціла низка науковців. В науковому доробку з цього питання дослідження різних аспектів існування такого феномену як молодіжна субкультура. Це історія виникнення, причини, символіка, атрибутика. Однак найпопулярнішим напрямком досліджень є проблематика типології субкультур.

В основі запропонованих типологій покладено різноманітні критерії.

Серед них виокремлюються наступні: за характером спільного проведення часу та ціннісними орієнтирами (С.А. Сергєєв), за ознакою належності до них індивіда (С.С. Фролов) специфіка поведінки (Ф.А. Фрадкін), за напрямком діяльності (А.В. Толстих), та інші.

Розділ 2

ПОЯВА ПЕРШИХ СУБКУЛЬТУР: ВИТОКИ ТА ПРИЧИНИ

В процесі еволюції людське суспільство розвивалося, і невід'ємною його частиною ставала культура. «Культура – притаманна даному суспільству або великій соціальній групі система цінностей, уявлень про життя і поведінкових кодів, що визначають спосіб життя, тобто щось специфічне в способі самовираження індивіда, соціальної групи, народу». У працях вітчизняних філософів Н. І. і М. М. Губанових послідовно обґрунтовано положення, згідно з яким ментальність індивідуального або колективного суб'єкта є ядром, квінтесенцією відповідного типу культури.

Оскільки суспільство поділяється на велику кількість відокремлених частин – національних, демографічних, соціальних, професійних – з часом у них утворюється власна культура, тобто система цінностей і правил поведінки, а також власний менталітет, що детермінують специфічний характер сприйняття ними світу, емоційного реагування, оцінки подій, спрямованості їхньої поведінки.

Дослідники оцінюють сучасний стан культури як змінне. Швидке введення комп'ютерних технологій перетворює укорінений культурний лад. У наш час відбувається швидка зміна культурних парадигм. Перетворення зачіпають головне для людини: світогляд, ціннісні орієнтири, життєві плани.

Одночасно починаються два різнопланових процеси. Перший – глобалізація, яка веде до вирівнювання, стандартизації культур. Другий – асиметричні процеси, спрямовані на збереження і підтримку культурних особливостей. Безліч культур можна спостерігати всередині суспільства, яке стає мозаїчним, різноманітним, культура перетворюється в «мультикультуру», все більш розділяючись зсередини. Між людиною і суспільством виявляється наростання конфлікту. Проблема культурної ідентифікації особистості в даний час є центральною. У багатьох розвинених державах учасники деяких груп взаємодіють в основній культурі

суспільства, одночасно розділяючи ряд унікальних цінностей, норм, традицій і життєвих укладів. Ці особливі групи називаються субкультурами.

2.1. Визначення понять. Молодь – це соціально-демографічна група, що виділяється на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального стану і певних соціально-психологічних якостей.

Специфіка молоді в тому, що в соціальному і віковому становищі вона знаходиться в перехідному стані. Молодь в більшій чи меншій мірі належить до кожної соціальної групи, тому критеріями соціальної диференціації виступає соціальне походження і власне соціальне становище молодих людей. Володіючи соціальними ознаками різних спільнот, вони розрізняються по матеріальним можливостям, ціннісним орієнтаціям, образу і стилю життя. Аналіз показує, що найважливішою характеристикою сучасної молоді є розшарування по соціально-економічним показникам. Однак, внутрішня диференціація молоді обумовлюється не тільки соціальними параметрами, але і віковими особливостями, а так само по субкультурному типу. Ми будемо розглядати саме цей тип диференціації молоді.

Поняття «субкультура»

Субкультура-це підсистема цілісної системи культури, іншими словами це культура в культурі.

У 1950 році американський соціолог Девід Райзмен в своїх дослідженнях вивів поняття субкультури як групи людей, навмисно обирають стиль і цінності, що віддаються перевага меншістю. Більш ретельний аналіз явища і поняття субкультури провів Дік Хебдідж в своїй книзі «Субкультура: значення стилю». На його думку, субкультури залучають людей зі схожими смаками, яких не задовольняють загальноприйняті стандарти і цінності. Француз Мішель Мафессолі в своїх працях використовував поняття «міські племена» для позначення молодіжних субкультур. Віктор Дольник в книзі «Неслухняні дитя біосфери»

використовував поняття «клуби». В СРСР для позначення членів молодіжних субкультур використовувався термін «Неформальні об'єднання молоді», звідси жаргонне слово «неформали». Іноді для позначення субкультурного співтовариства використовується жаргонне слово «тусовка».

У дослідженнях Т. Щепанської під субкультурою розуміється – знакова і нормативна система, здатна до самовідтворення і відносно автономна в рамках більш широкої системи культури. Автор говорить про те, що необхідно відрізнити субкультуру, як систему знаків і норм, від спільноти, як локального ущільнення міжособистісних зв'язків. На основі тієї чи іншої субкультурної традиції – її знаків і норм – може виникати безліч різних спільнот, а трансляція традиції найчастіше відбувається взагалі на між- або надгруповом рівні (нерідко є структури навчання, загальні для кількох груп). Субкультура породжує угруповання, які виникають і перестають існувати, вносячи свій внесок у скарбничку її традиції [38].

Субкультура в соціології та культурології – частина культури суспільства, що відрізняється від переважної більшості. Субкультура може відрізнитися від домінуючої культури власною системою цінностей, мовою, манерою поведінки, одягом та іншими аспектами. Розрізняють субкультури, що формуються на національній, демографічній, професійній, географічній та інших базах. Як правило, субкультура проноситься людиною протягом усього життя.

Зокрема, субкультури утворюються етнічними спільнотами, що відрізняються своїм діалектом від мовної норми.

Існує точка зору, що субкультура – це хобі, яке переросло в образ, а часто і в сенс життя.

Молодіжна субкультура – окремий випадок прояву субкультури взагалі. Епітет «молодіжна» відразу визначає якусь культурну нішу, яку займають люди, об'єднані за принципом віку, вік в цьому випадку дуже важлива демографічна характеристика. Облік особливої психології віку в

культури безперечно важливий, так як він відкладає істотний відбиток на духовність і менталітет.

Таким чином, субкультура – це підсистема цілісної системи культури, що відрізняється від неї власною системою цінностей, зовнішнім виглядом, мовою, манерою поведінки і іншими ознаками. Молодіжна субкультура – одна з різновидів субкультури в цілому, особливостями якої є вікові рамки.

Визначення поняття «молодіжна субкультура»

Вивчення молодіжних субкультур становить важливий напрям у вивченні молоді. З 60-х років 20 століття до цієї проблеми звернулися провідні соціологи різних країн світу. У вітчизняній же соціології аналіз субкультурних феноменів до кінця 80-х років вівся в досить вузьких рамках. Почасти це можна пояснити тим, що ці утворення сприймалися як соціальна патологія, негативне явище в суспільстві.

Розглянемо основні причини вступу молоді в неформальні групи:

- нерозуміння в родині, виклик сім'ї;
- неуспішність в школі і відчуження від шкільного колективу;
- не бажання бути як всі;
- бажання утвердитися, привернути до себе увагу;
- вплив кримінальних структур;
- копіювання зразків західної культури, структур і течій;
- нерозвинена сфера організації дозвілля в країні;
- вікові захоплення, потреба в незвичайних емоційних враженнях;
- ідейні переконання;
- виклик суспільству, можливість проявити протест.

Зупинимося на деяких з них детальніше. Молодіжні субкультури з'являються через певні потреб молодих людей в самореалізації, активної прояві себе, як особистості, бажанні заявити про себе. Існує точка зору, що для молодих людей властивий дух протиріччя. Іншими словами, їм тісно в рамках існуючих в суспільстві норм і правил. Вони негативно ставляться до нав'язування їм цінностей та ідеалів поведінки. Так само їм властива

категоричність суджень, максималізм, підвищена емоційна реакція і ідеалізація новизни. Саме тому молодь вступає в конфлікт з тими, хто не поділяє їх життєвої позиції, і починає об'єднуватися в групи, що задовольняють їх потребам. В основі молодіжної субкультури лежить особливий спосіб світовідношення зі своєю системою духовних цінностей. Молодіжна субкультура – це і особливий спосіб життя, який поділяють, в основному, живуть ним безпосередньо або співчуваючі. Молодіжна субкультура – це ніщо інше, як форма самовираження і самовисловлень молодих людей.

Таким чином, можна зробити висновок, що важливими факторами появи молодіжних субкультур послужили ідейні переконання, бажання молодих людей виділитися, привернути до себе увагу, можливість висловити протест і виклик суспільству, можливість самореалізуватися.

Загалом можна виділити 5 головних характеристик молодіжних субкультур:

- Специфічний стиль життя і поведінки;
- Наявність власних норм, цінностей, картини світу, які відповідають вимогам певних соціальних категорій молоді;
- Протиставлення себе решті суспільства;
- Зовнішня атрибутика, яка має символічне значення;
- Ініціативний центр, який генерує тексти.

Таким чином можна вивести наступне означення:

Молодіжна субкультура – будь-яке об'єднання молоді, що має власні елементи культури, а саме: мову (сленг), символіку (зовнішня атрибутика), традиції, тексти, норми і цінності.

Дуже часто термін молодіжна субкультура плутають з поняттям молодіжна контркультура. Для того, щоб уникнути цієї термінологічної незрозумілості, наведемо таке визначення:

Молодіжна контркультура – об’єднання молоді, що має всі ті елементи культури, що й субкультура, але чії норми та цінності перебувають в активній чи пасивній опозиції до існуючих у суспільстві норм і цінностей.

Безперечно, що деякі субкультури є контркультурними, але зовсім не означає, що ці два терміни можна протиставляти.

Ще одна поширена помилка, яка стосується нашої теми – це підміна поняття молодіжної субкультури поняттям “неформальний молодіжний рух”. Річ у тому, що вони не цілком тотожні. Неформальним молодіжним рухом можна назвати систему молодіжних субкультур і широкої неорганізованої молодіжної діяльності у взаємозв’язку між собою і з суспільством загалом. У свою чергу, молодіжний неформальний рух є частиною ширшого середовища – «андеграунду». Сучасна наука виводить навіть певну класифікацію молодіжних субкультур. В короткому викладі їхня типологія виглядає так:

- романтико-ескапітські субкультури (хіпі, толкієністи, байкери...)
- гедоністично-розважальні (мажори, рейвери, репери...)
- кримінальні (гопники, скінхеди...)
- анархо-нігілістичні (панки та інші).

Варто звернути увагу на парадокс молодіжних субкультур: з одного боку вони культивують протест проти суспільства дорослих, його цінностей і авторитетів, а з іншого – покликані сприяти адаптації молоді до цього дорослого суспільства.

2.2. Виникнення молодіжних субкультур і молодіжний субкультурний протест у 1940–1950-х рр. На межі 1940–1950-х рр. у радянському тоталітарному суспільстві з’явився новий феномен, породжений культурними віяннями з країн Західної Європи та США. Його пов’язують із виникненням молодіжної субкультури, яка, за карикатурним висловом радянського критика Дмитрія Беляєва, отримала назву «стиляги». Термін з лексики музикантів-джазменів позначав практику наслідування чи

копіювання еталонів західноєвропейської й американської культури та способу молодіжного життя.

Витоки молодіжних субкультур. Історики та соціологи пов'язують появу в 1950-х рр. феномену молодіжної субкультури із зародженням та розвитком рок-н-ролу як жанру музики і танцю. Дехто з дослідників вбачає окремі його вияви у молодіжних угрупованнях з країн Західної Європи та Північної Америки міжвоєнного періоду, що виникли разом із поширенням джазу.

Джазове музичне мистецтво, яке зародилось у США наприкінці XIX – на початку XX століття в результаті синтезу африканської та європейської музичних традицій, набуло масового поширення у світі в міжвоєнний період і стало основним культурним полем, на базі якого зародився молодіжний протест проти офіційних канонів поведінки та домінуючого етикету. Імпровізація, поліритмія та пульсація джазової музики створювали сприятливий ґрунт для пошуку альтернативних шляхів розвитку молодіжної культури та стилю життя.

В епоху проспериті (економічного процвітання) і становлення конsumerистського (споживацького) суспільства в американській контркультурі заявила про себе «палаюча молодь» («flamingyouth»). Ці молоді люди захоплювались джазовою музикою та машинами, що завдяки конвеєру Джорджа Форда стали невід'ємним атрибутом американського повсякденного життя міжвоєнної доби. Особливою прикметою американських тінейджерів стала схильність до алкогольних напоїв як результат запровадження «сухого» федерального законодавства. Після скасування заборони на спиртні напої наприкінці 1920-х субкультура «джазу, алкоголю та машин» не зникла, а трансформувалась в інші форми. Зокрема, в умовах «Великої депресії», що призвела до безробіття та бідності, підлітки почали створювати міські молодіжні угруповання під назвою «діти безвиході» («deadendkids»), діяльність яких отримала широке відображення у кінематографі та коміксах.

На початку 1940-х рр. прихильників джазової музики, особливо бібопу, в яких чітко окреслились певні особливості життєвого стилю джазменів (одяг, сленг, вживання наркотиків, іронічне ставлення до життя, саркастичний гумор, добровільна бідність), стали називати гіпстерами.

Особливі форми молодіжного життя в 1930–1940-х роках спостерігались у Західній Європі. Зокрема, специфічні умови нацистського режиму в Німеччині сприяли появі німецьких свінгюгендів (нім. Swingjugend), які об'єднали юних любителів джазу та свінгу – жанрів, заборонених Третім Рейхом. Німецька молодь намагалась протистояти уніфікації молодіжного життя в рамках гітлерюгенду, відмовлялась від примусової праці, введеної урядом Гітлера, чинила спротив офіційній нацистській культурі за допомогою музики та модного одягу західного стилю, наслідування британського й американського способів життя на противагу арійському. Свінг-молодь використовувала будь-яку нагоду, щоб посміятись над нацистами, розмовляла жаргоном з великою кількістю англіцизмів. Протестуючи проти пруської строгості військової уніформи, вони носили широкі і довгі плащі, мішкуваті піджаки, довгі краватки. «Стильні» дівчата намагались наслідувати французьку та американську моду, яскраво фарбувались, часто курили, що не відповідало офіційному образу арійської дівчини.

Їхнім продовженням у роки Другої світової війни стали так звані едельвейсові пірати, які виникли як форма протесту проти жорсткого регламентування життя німецьких підлітків і підготовки їх до ведення війни. Зокрема, у середовищі німецьких тінейджерів об'єднувались представники обох статей, на відміну від гітлерюгенда, де існувало розмежування на хлоп'ячу і дівчачу частини. В умовах війни німецькі «пірати» були не тільки adeptами нонконформізму і спротиву офіційній нацистській культурі, але й перетворились на активістів руху Опору, зокрема брали участь у поширенні антигітлерівських листівок, сприяли дезертирству німецької молоді з вермахту, вступали в сутички із загонами гітлерюгенда тощо.

Яскравим явищем в окупованій німецькими військами Франції стала молодіжна субкультура *зазоус* (фран. *zazous*), прихильники якої виражали свою індивідуальність за допомогою широкого та яскравого одягу американської моди, вегетаріанської їжі, ритмічних танців свінгу та джазу, вільного приватного способу життя. Особливий дрес-код, музичні та естетичні смаки її adeptи розглядали як специфічну форму втечі від нацистських реалій, пануючого у Франції духу сервілізму та колаборації.

У нацистській Німеччині та окупованій Франції нонконформістські молодіжні середовища постійно переслідували органи безпеки. Водночас у демократичних країнах крайнім запобіжним заходом проти неформальних угруповань були кампанії публічного осуду, які здебільшого не виходили за рамки преси та навчальних закладів.

Під прапором одноманітності. Радянські стіляги були складовою загальносвітового молодіжного руху, що сформувався на базі вуличної субкультури у повоєнні роки. Сприятливими факторами появи цього яскравого для радянського суспільства явища були з одного боку – розширення міжнародних контактів Радянського Союзу в роки Другої світової війни та після неї, наплив трофейних речей побуту та одягу із зайнятих радянськими військами країн Центрально-Східної Європи; з іншого – психологічний дискомфорт молодого покоління повоєнних років, яке відчувало дисонанс між убогим та одноманітним життям в країні Рад і «розкішним» життям на Заході [32].

Витоки зацікавлення молоді західною культурою можна простежити ще з довоєнних років, коли підлітки також захоплювалися джазовою музикою та західною модою, сформованими у відносно проникний для західних культурних впливів період НЕПу.

Розвиток молодіжної субкультури в умовах комуністичного тоталітарного суспільства мав особливості, які суттєво відрізняли його від аналогів у повоєнному житті країн Західної Європи та США. Насамперед, на відміну від культур, що виникали у зародку демократичних суспільств із

властивим для них плюралізмом думок і поглядів, радянський досвід «стиляжництва», як і подібні йому аналоги в Німеччині та Франції, зазнав переслідувань і репресій. У рамках соціалістичного табору їм відповідали також польські бікіняри, чехословацькі потапки та румунські малагамбіти.

Молода людина в умовах комуністичного виховання мала надзвичайно вузький простір для вияву власної індивідуальності, неповторності та оригінального життєвого стилю. З перших років юного життя її щільно опікувала партія та пов'язані з нею організації, зокрема комсомол. Ці структури слугували механізмом для влади примусово нав'язувати та диктувати молоді офіційно визначений стиль поведінки, культуру та моральні цінності «радянської людини», в яких не було місця для індивідуального самоствердження.

Індивідуальні риси людини в тоталітарному суспільстві були віддані в жертву безликій масі натовпу, в якому людська істота, за висловом іспанського філософа першої половини ХХ століття Хосе Ортеги-і-Гассета, не відрізнялась від інших, а була повторенням загального типу. Тоталітарний режим намагався контролювати, регламентувати та уніфікувати різні сфери повсякдення та приватного життя: мислення, поведінку, стиль, одяг, зачіски, форми розваг, способи проведення дозвілля, етикет, музику, танці тощо.

Нові віяння Заходу. Незважаючи на епоху «холодної війни» та ідеологічне протистояння із Заходом, радянська молодь в умовах хрущовської «відлиги» все більше потрапляла під вплив нових віянь із «буржуазного» світу, чому не могла завадити «залізна завіса» між двома ворожими таборами. Культурні контакти, що розширились у другій половині 1950-х рр., принесли в країну Рад не тільки нові ідеї та враження, але й товари із західних ринків, насамперед предмети одягу [32].

Світові модні тенденції опосередковано проникали в СРСР під впливом стрімкого прогресу в країнах Заходу, однак це відбувалось зі значним запізненням і під щільним партійним контролем. Показ мод у клубах і

будинках культури, який увійшов до повсякденного життя радянського соціуму лише в другій половині 1950-х рр., обмежувався переважно створенням спеціальних сільських і робітничих колекцій, зокрема одягу для доярок, колгоспниць, птахівниць, трактористів, штукатурів тощо. У суспільній свідомості повсюдно культивувався образ жінки-трудівниці, якій мали бути чужі «ганчірні» інтереси буржуазних безробітниць.

Ситуація дещо змінилася в 1957 році. Тоді у Москві відбувся Фестиваль молоді та студентів, який мав безпосередній вплив на проникнення в СРСР нових елементів модерної культури, зокрема трендів моди. Цього ж року було скасовано офіційну заборону на джаз, що сприяло поширенню джазових творів серед широкого загалу.

Бунт молоді. На межі 1940–1950-х рр. у середовищі молоді в СРСР назрівав бунт, що проявився як конфлікт між поколіннями та форма протесту проти радянської одноманітності.

Значну роль у цьому процесі відіграв західний кінематограф, особливо стрічки, які потрапили після війни до Радянського Союзу: «Серенада сонячної долини», «Сто чоловіків і одна дівчина», «Облава», «Джордж із Дінкі-джаза», «Тарзан», «Дівчина моєї мрії», «Доля солдата в Америці», кінострічки за участю Діни Дурбін тощо. Переглядаючи ці фільми, молодь копіювала ходу, танці, зачіски, одяг, молодіжний сленг акторів, запозичуючи при цьому стиль іншого світу. У повоєнні роки в радянських клубах і будинках культури стала модною джазова музика. «Караван» Дюка Веллінгтона опинився на вершині популярності, молодь активно записувалась у гуртки фокстроту [15].

Перші міські модники в СРСР з'явилися наприкінці 1940-х, однак бурхливий розвиток їхньої субкультури відбувся в період «хрущовської відлиги». Для стиляг були характерні показова аполітичність, негативне чи байдуже ставлення до окремих норм радянської моралі, підкреслений нонконформізм, стихійний молодіжний протест проти прийнятих у

радянському суспільстві моделей поведінки, шаблонних стереотипів мислення, одноманітності в одязі, музиці, стилі життя та розвагах.

Закинута назад голова, зарозумілий погляд зверху вниз на оточуючих, особлива хода мали означати приналежність радянських денді до богеми. У перші роки існування такого феномену зовнішній вигляд стилияги був радше карикатурним – широкі яскраві штани, мішкуватий піджак, капелюх із широкими крисами, шкарпетки яскравих кольорів, горезвісна краватка «пожежа в джунглях». Пізніше дрес-код радянських гіпстерів суттєво змінився та еволюціонував від епатажу і гламурності до елегантності: з'явилися знамениті штани-дудочки, збитий «кок» на голові, елегантний піджак із широкими плечима, вузька краватка «оселедець», зав'язана на мікроскопічний вузол, парасолька-тростинка. Актуальними для стилияг були светри «з оленями», про які вони довідалися з фільмів «Серенада сонячної долини» та «Дівчина моєї мрії». У середовищі радянських модників популярними були гостроносі черевики на високій каучуковій підошві (т. зв. манна каша). Влітку стилияги красувались в яскравих сорочках у «гавайському стилі» – різнобарвні з квітковими та іншими малюнками.

Для дівчини, яка позиціонувала себе зі стилияжною культурою, достатньо було яскраво фарбуватись і носити зачіску «вінець миру» (волосся, укладене навколо голови у формі вінця). Особливим шиком вважались вузькі спідниці, які тісно обтягали дівочі стегна. Копіюючи фасони із західних журналів моди, дівчата також носили спідниці з розрізами, жіночі штани, шовкові блузи з квітами, черевики з подовженими носами. Загалом дрес-код стилияг увібрав у себе різні зразки західної моди [15].

Додатковим атрибутом вирізнення із загальної маси були західні аксесуари, зокрема трофейні запальнички та портсигари, американські гральні карти з напівголими дівчатами в стилі pin-up, авторучки – усе, що вдалось придбати від західних туристів, які відвідували країну Рад, або ж перекупщиків т. зв. фарцовщиків.

У музиці стиляги віддавали перевагу джазу та рок-н-ролу. Особливо в їхніх осередках були популярними композиції Білла Хейлі (зокрема «Rock around the clock»), Елвіса Преслі, Чака Беррі, Літл Річарда та Бадді Холлі. Через дефіцит грамофонних платівок набув поширення т. зв. рок на кістках, коли записи виконували на рентгенівських знімках. Тільки з появою магнітофонів на ринку «рок на кістках» втратив свою актуальність. Улюбленими танцями були бугі-вугі, рок-н-рол, пізніше – твіст і шейк. Вирізняли стиляг не тільки особливий одяг, музика, танці та манери поведінки, а також специфічний сленг, частково запозичений від джазменів.

Найбільшими осередками стиляг наприкінці 1940–1950-х рр. були російські міста Ленінград і Москва, де через збільшення кількості іноземних туристів відчувалися західні впливи. У середині 1950-х рр. молодіжна субкультура стихійно проникла на радянську периферію, охопивши великі міста, такі як Казань, Нижній Новгород, Перм, Баку, Ташкент, Алма-Ата.

Не останнє місце в цьому списку зайняв Київ, де також сформувалися гуртки стиляг. Зокрема, у другій половині 1957 р. на вул. Саксаганського, 14, у квартирі студентів Київського інституту фізкультури Олександра Корсакова та Олександра Левандо, виникло неофіційне молодіжне зібрання «Підводний човен». Збираючись у цьому помешканні, юнаки та дівчата розпивали спиртні напої, слухали магнітофону джазову музику і танцювали «бугі-вугі» та «рок-н-рол». До київського гуртка входили студенти та викладачі Київського інституту фізкультури, Київського педагогічного інституту іноземних мов, члени комсомолу та робітники, у тому числі двоє учениць 10 класу (всього 25 осіб). Учасники зібрань вважали, що своєю поведінкою вони популяризують західну культуру та молодіжний спосіб життя у столиці УРСР. Наслідуючи західну моду, музику та одяг, вони протиставляли її радянській дійсності, яка замикала особистість людини в жорсткі правила поведінки та мислення. Найчастіше київські стиляги розмовляли про життя молоді, способи проведення дозвілля. Стіни кімнати,

де відбувались вечірки стиляг, були обвішані малюнками, імпровізованими картинами в абстракціоністському стилі.

Подібним місцем для зібрань стиляг у Києві була також квартира письменника Василя Мінко на вулиці Червоноармійській та клуб письменників на вулиці Орджонікідзе.

У першій половині 1958 р. також існувала група стиляг під назвою «Кіно». Її учасниками були переважно студенти столичних вузів. Вони організовували молодіжні зібрання у своїх помешканнях, де напівоголені танцювали «рок-н-рол» та «бугі-вугі», захоплювались західним стилем життя, розповідали антирадянські анекдоти політичного змісту. У 1959-му діяла подібна молодіжна група «Бар-контора» [32].

Стиляги пильно відслідковували приїзд західних туристів до Києва, купуючи у них модні речі, музичні платівки та інші аксесуари, які згодом перепродували своїм колегам за спекулятивними цінами. У зв'язку з розширенням наукових, економічних, культурних та інших контактів СРСР із закордоном після Другої світової війни кількість західних туристів у країні Рад значно збільшилась. Зокрема, якщо в 1958-му Київ відвідало 4 тис. 260 іноземців, то наступного року цей показник зріс до 7 тис. 200 осіб. Приїздили переважно зі США, Англії та Франції.

Під впливом Києва субкультура стиляг поширилася в інших регіонах. Влітку 1958-го у Фастові група молодих людей (18-20 осіб) організувала джазовий оркестр, влаштовуючи концерти у приватних квартирах. Її виконавці вели «стиляжний» спосіб життя, захоплювались західними течіями в музиці та мистецтві.

Водночас на початку 1959 р. у Переяслав-Хмельницькому студент Володимир Біднов створив навколо себе групу стиляг з юнаків та дівчат віком 17-18 років (загалом 12 осіб), які періодично збирались у квартирах, танцювали «бугі-вугі» та «рок-н-рол», розпивали алкогольні напої та розповідали «вульгарні» анекдоти. Цього ж року в Білій Церкві з ініціативи Володимира Лемана виникла група стиляг з п'яти студентів. Білоцерківські

модники проповідували «вільну любов», влаштовували регулярні молодіжні вечірки та любовні оргії.

Боротьба із західними стилями. Наприкінці 1940-х рр. боротьба сталінського режиму проти стиляг здійснювалась в рамках кампанії боротьби з «безрідним космополітизмом», спрямованої проти західних впливів на внутрішнє життя Радянського Союзу. З цього часу розпочалися бурхливі викривальні кампанії у радянській пресі та офіційній пропаганді проти «антисупільного» способу життя стиляг. Численні фейлетони, карикатури та критичні статті, кінострічки не тільки висміювали і виявляли «низьку аморальну сутність» радянських тінейджерів, але й показували їх як потенційних ворогів радянської влади. Для всеохопної боротьби проти цієї субкультури у хрущовський період комуністичний режим мобілізував весь партійно-комсомольський актив і радянські органи державної безпеки.

Обговорення «аморального» способу життя молодих людей на комсомольських і студентських зборах, проведення бесід з батьками, вуличні рейди дружинників, профілактичні заходи КДБ проти «антисоціальних елементів» серед молоді, виключення зі складу вишів та ЛКСМУ – все це мало уберегти радянську молоду генерацію від духу вільнодумства та небезпечного для влади наслідування «буржуазних» еталонів культури. Навколо стильної молоді на роботі та в навчальних закладах створювалась атмосфера насмішок, залякування та знущання. Окремих представників субкультури засудили до 5 років виправно-трудових таборів. Внаслідок репресій і поступового дорослішання першого покоління радянських стиляг до поч. 1960-х популярність першої в СРСР молодіжної субкультури почала зменшуватись, поступившись місцем строкатій масовій моді брежнєвського добробуту.

Отже, феномен молодіжних субкультур з'явився на межі 1940-1950-х рр. у радянському тоталітарному суспільстві разом із зародженням та розвитком рок-н-ролу як жанру музики і танцю з країн Західної Європи та Північної Америки міжвоєнного періоду, що виникли із поширенням джазу.

Розділ 3

ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНИХ СУБКУЛЬТУР В СВІТІ ТА В УКРАЇНІ

Молодіжна субкультура – це будь-яке об'єднання молоді, що має власні елементи культури, а саме: мову (сленг), символіку (зовнішня атрибутика), традиції, тексти, норми і цінності. Усі молодіжні субкультури умовно можна поділити на дві великі групи. До першої належать так звані «традиційні» молодіжні субкультури, тобто такі, які мають довгу історію (хіпі, панки, байкери, рокобіли, бітломани), та «новітні», що виникли вже в кінці ХХ –початку ХІХ ст. (толкієністи, індіаністи, уніформісти, трешери, брейкери, репери, рейвери та інші).

Xini. Соціальний склад хіпі неоднорідний, але в першу чергу це творча молодь: поети, художники, музиканти.

Зовнішній вигляд, форма одягу: довге волосся зачесане на прямий проділ, особлива стрічка навколо голови, на руках – «фенечки», тобто саморобні браслети або намиста, найчастіше зроблені з бісеру, дерева або шкіри, часто непропорційно великий в'язаний светр, прикрашений бісером або вишивкою, джинсовий мішечок на шиї для зберігання грошей і документів («ксивник»: від ксива – документ, злочинський жаргон), колір одягу в основному світлий (досвідчені хіпі ніколи не носять чорного), але не помітний. Останнє покоління хіпі відрізняють такі атрибути, як рюкзачок і три-чотири колечка в вухах, рідше в носі (пірсинг). Відома любов хіпі до квітів (одне з самоназв «діти квітів») і до ходіння босоніж. Музичний стиль: із західної музики хіпі воліють психоделічний рок, люблять групу «Doors». Серед російських виконавців високо копіюється Борис Гребенщев. Мова, жаргон: велика кількість англійських запозичень, таких як «болт» – пляшка, «вайн» – вино, «флет» – квартира, «хайр» – волосся, «піпл» – люди, «рінгушнік»- записна книжка. Крім того, характерно часте використання зменшувальних суфіксів і слів, які не мають аналогів в літературній мові для

позначення специфічних понять, властивих тільки хіпі (наприклад, вже згадувані «фенечка», «ксивник» і т.п.). Розваги: з алкогольних напоїв хіпі люблять вино і портвейни. Помічено часте використання наркотиків (зазвичай легких). Ідеологія: самі хіпі часто висловлюють її словами «Мир, дружба, жвачка». Характерно зневага до матеріальних цінностей, таким як гроші і дорогі речі; спостерігалось щире обурення хіпі при спробі кимось придбати дорогі речі замість дешевих. Популярні східні релігії і вчення, серед яких можна виділити рух растоманів, шанувальників культу Джа. Частиною хіповської ідеології є «вільна любов» – з усіма наслідками, що випливають. Хіпі не войовничі, вони, як правило, пацифісти. Одним з перших було гасло «Make love, not war». (Займайся коханням, а не війною).

У молодіжній культурі 90-х рр. з'явився толкієністський рух і пов'язана з ним, народжена їм субкультура толкієністи. Толкієністи спочатку були частиною субкультури хіпі, але останнім часом їх рух настільки розрісся, що в свої ряди вони почали включати багатьох не хіпі. Толкієністи – шанувальники відомого англійського філолога і письменника Джона Рональда Руела Толкієна, (на сленгу толкієністів – професор), він народився в 1892, а помер в 1973 р. Книги Дж. Р. Р. Толкієна «Володар кілець», «Сільмаріон» та інші відносяться до жанру «fantasy» – казкової фантастики. Толкієн створив у своїх творах чарівний світ Середзем'я, населений чудовими істотами, однією з яких були запозичені їм з фольклору різних народів світу (ельфи, тролі, гноми і т.д.), інші – вигадані письменником (наприклад, хоббіти, гібрид людини і кролика), кожен зі своєю історією, географією і навіть зачатками своєї мови (скажімо, ельфійської). Толкієністи вживаються в цей світ уявляючи себе його жителями. Звідси незвичайні моделі поведінки в повсякденному житті. Так, толкієніст, який вважає себе ельфом, намагається вести себе подібно до того, як, на його думку вчинив би справжній ельф. Під час ігор («хічек» на толкієністському жаргоні) група молодих людей виїжджає в ліс, де розподіливши ролі, розіграє сценки з творів Толкієна. Всередині себе рух поділяється на дві групи: представники

першої воліють розігравати сценки з книги, нічого не змінюючи в сюжеті, прихильники іншого беруть лише установчі дані (імена і характери героїв, час, місце і мету дії) і призводять справжнє змагання, котре нагадує піонерську гру «Зірницю», де потрібно добре бігати, стрибати, плавати, битися на мечях, орієнтуватися на місцевості.

На початку 90 р. вітчизняні толкієністи стрімко втягнули в свою «сферу впливу» і асимілювали частину представників інших молодіжних субкультур (хіпі, рокерів і навіть панків). З'являються продовження Толкієна, написані з інших світоглядних позицій, видається велика фан-преса, є сторінки толкієністів в Інтернеті. Це істотно відрізняється від руху західних шанувальників Толкієна: відомо, що там переважають вузькість, ізольованість, діяльність толкієністів зводиться до комп'ютерних ігор, листуванні по E-mail і вузько академічним студіями.

У 1993 – 1994 рр. субкультура толкієністів пережила кризу зростання. Він був подоланий шляхом розширення діапазону рольових ігор, котрий включив твори не тільки Толкієна, але і інших письменників-фантастів, а також історичні сюжети. Організаційно відокремився рух рольових ігор, хоча по атрибутиці, ціннісними орієнтаціям ролевика близькі до толкієністів. Втім, організаційне розмежування не було абсолютним.

Скінхеди. Їх об'єднує пристрасть до насильства. Рух «скінхедів» виник у Великобританії наприкінці 60-х років ХХ століття. На початку існування «скіни» – вихідці з робітничих районів – мали патріотичні погляди, захоплювалися регбі та футболом, не цікавились політикою. Зовнішній вигляд відповідав «шок-протесту» панків з єдиною відмінністю – коротка зачіска та мінімізація символічних речей. У середині 1970-х років економічна криза в Англії болісно вдарила по молоді, породивши проблеми безробіття, відсутності перспектив. На цій соціальній хвилі розвинувся расистський рух сучасних «скінів». Їх головним ворогом стали представники небілих рас. З'явилися в Україні у 1995-1996 роках. Перші скіни не виявляли значної активності, обмежуючись демонстрацією нашивок зі свастикою, прапорів.

Наприкінці 1996 року вони активізуються, починають пропагандистську діяльність, пошук союзників. Останнім часом зосередили увагу на переслідуванні темношкірих та вихідців з країн Азії, боротьбі з іншими субкультурами. Стиль їх одягу адаптований до вуличних сутічок: чорні джинси, важкі шнуровані армійські черевики, короткі куртки – «бомбери» без коміра, бриті чи коротко стрижені голови. У країни колишнього СРСР цей рух потрапив разом із панк рухом, нині цей рух сильно змішався з рухом футбольних хуліганів в Україні, скінхедів можливо часто побачити, коли вони вболівають за свою улюблену команду в якомусь пабі чи на стадіоні.

Готи – представники готичної субкультури, які є прихильниками естетичного готичного роману, естетики смерті, готичної музики. Представники руху з'явилися в 1979 році на хвилі пост-панка. Панківський епатаж готи направили в русло пристрасті до вампірської естетики, до темного погляду на світ. Характерний зовнішній вигляд готів: – чорний (темний) одяг. Чорне довге волосся. Високі шнуровані черевики; – чорний корсет, облягаючі чорні нарукавники і чорна максі (для дівчат), одяг під старовину, кльошовані рукави, шкіряний одяг; – шипований нашійник; – срібні прикраси окультної тематики. Також використовується безліч різних символів смерті – прикраси з могилами, черепами тощо. До суто готичних символів належать різні зображення кажанів (зв'язок з вампірами), їх можна побачити на тисячах готичних сторінок в Інтернеті і на багатьох прикрасах.

Фурі. Субкультура фурі (англ. «furry») поєднує людей, які захоплюються антропоморфними тваринами в образотворчому мистецтві, анімації, художній літературі та дизайні. Відмінною рисою субкультури є прагнення до втілення образу антропоморфної тварини у творчості або у собі через ідентифікацію з нею. Антропоморфною твариною прийнято вважати вигадану істоту, що поєднує у собі якості людини та тварини як анатомічно, так і духовно. Наділяються людськими якостями переважно хижі ссавці – леви, гепарди, лиси, вовки, а також гризуни. Ці звірі покриті хутром, тому в англомовних носіїв субкультури мають прізвисько пухнасті (furries). Це

слово традиційно є назвою субкультури. Теріантропія (англ. therianthropy) – це термін, що використовується в міфології для позначення трансформації людини в іншу тваринну форму. Нині утворилася субкультура, що прийняла термін «теріантропія», тобто опис відчуття інтенсивної духовної чи психологічної ідентифікації себе як тварини. Представники цієї субкультури зазвичай називають себе теріантропами або теріанами. Більшість теріантропів відносять себе до вовчих або котячих, серед яких часто зустрічаються вовки, леви, тигри, але є також представники рептилій, птахів, інших ссавців і комах. Теріантропія як субкультура не має єдиних догм і авторитетів. Відмінності теріантропів від фурів: – як правило, теріантропи зосереджені на відчутті себе як тварини або тваринній стороні своєї сутності та її природі; на духовному розумінні явища теріантропії. «Ми не уявляємо себе звірями – ми справжні звірі», – стверджують теріантропи; – у субкультурі фурів, навпроти, приділяється більша увага фурі-арту – образотворчому мистецтву, метою якого є антропоморфізація і стилізація тварин; а також анімація, де тварин наділяють рисами людської подоби. Теріантропи вважають, що ідентифікація фурів з тваринами є простою грою звірячих ролей і не містить іншого глибинного змісту.

Геймери – це прихильники комп'ютерних ігор, які вбачають в іграх сенс свого життя. Найчастіше геймерами є підлітки. Фактично гра у підлітка займає увесь вільний від навчання час. Найбільш організованим різновидом геймерів є «квакери», прихильники комп'ютерної гри «Quake». Субкультура геймерів зародилася нещодавно. З появою комп'ютерних ігор, а пізніше й Інтернету молодь стала активно спілкуватися в мережі. Комп'ютерні мережеві ігри для них – це можливість спілкуватися в дії: разом з іншими, часто іноземними, однолітками проходити завдання та перемагати ворогів. Існують також і не мережеві ігри, функція яких – суто розважальна. Багато ігор типу «Діабло» чи «Варкрафт», які дуже поширені серед молоді, мають сюжет, і процес проходження перетворюється нібито в читання книги, де є скелет – сюжетна лінія, а решту потрібно «наросувати на скелет»

самостійно. Очевидно, залишилося дуже мало підлітків, які жодного разу в житті не сідали за гру. А є і такі, які буквально живуть у цій віртуальній реальності. І дуже часто ігри негативно діють на психіку підлітків.

Металісти. Їх надихає та об'єднує музика у стилі метал. Представники цієї субкультури зазвичай носять чорні джинси або шкіряні брюки, шкіряну куртку «косуху», чорні футболки або балахони з логотипом улюбленої групи, напульсники – шкіряні браслети із заклепками або шипами, ланцюги на джинсах, звичайні чоботи, кросівки. Однак одяг не є основним атрибутом субкультури. Переважно мають довге волосся.

Кришнаїти. Називають себе «підданими Кришни». Ідеологічне підґрунтя – давньоіндійський епос, який містить висловлювання і думки бога Кришни (мав людське обличчя і вважався народним героєм) на філософські теми. Вважають, що багаторазове повторення (1728 разів) імені Бога – мантри (закликання, молитва) дає спасіння, звільнення від тіла і занурення у чистий дух, задоволення бажань. Привабливість для молоді цієї течії пов'язана з екзотичними ритуалами, екстравагантним стилем одягу. Норми поведінки: не пити спиртне, каву, чай, не вживати наркотиків, не їсти м'ясо і рибу, не займатися тілесними розвагами (секс лише для продовження роду). Серед кришнаїтів виділяють групи: інтелектуалів, романтиків та релігійних фанатів.

Панки. Молодіжна субкультура, що виникла в кінці 1960-х – початку 1970-х років у Великобританії, США, Канаді та Австралії, характерними особливостями якої є критичне ставлення до суспільства і політики.

Ідеологія панків – філософія «втраченого покоління»: змінити світ на краще не можна, життя втратило сенс, майбутнього немає. Тому плюй на все і на себе, роби те, що хочеться зараз. Панки прагнуть висловити свою приналежність до субкультури і свою власну індивідуальність завдяки віртуозному сполученню одягу, зачіски, косметики, татуювань, прикрас. Втрачене покоління не може виглядати так само, як «всі нормальні люди», тому панки виглядають зухвало – настільки, щоб оточуючі шарахалися від

них. Цього можна досягти підбором кольорів, використовуючи поєднання бузкового та зеленого, червоного і чорного і так далі.

Зачіска – це один із способів як людина може виразити себе. До цього зачіску панку робили в основному люди з низьким матеріальним достатком у Великобританії, намагаючись таким чином самоствердитися. Зачіска панка – це ірокез. Запозичена з культури індіанців і названа на честь однієї з племінних груп. Вперше ірокез став носити шотландський співак, лідер групи The Exploited Вотті Б'юкен, після чого це перейняли багато панк-рок музиканти і фанати цього напрямку. Перш ніж зробити зачіску панку, необхідно відростити досить довге волосся. В бічній скроневій частини голови волосся симетрично вибрити, а в центральній частині починаючи від потилиці до чола потрібно укласти волосся у вертикальне положення. Найзатятіші панки фарбують ірокез в червоно-зелений колір. Вважається, що чим яскравіше кольору ірокеза, тим більший ефект він справляє на оточуючих. На додаток до ірокезу панки носять взуття на кілька розмірів більше і шкіряну косуху.

Характерною одягом панку є шкіряна куртка з безліччю застібок-блискавок навскоси, вилогами і поясом – «косуха»

Взуттям панків переважно є кеди і напівчеревики. Кеди як частина панківської зовнішності вперше з'явилися на обкладинці платівки гурту Ramones, запозичивши їх у латиноамериканській шпани.

До всього вищепереліченого додаються клепані ремені, нашійники з шипами, браслети із заклепками, нашивки на одязі, що символізує відстороненість від суспільства, і одночасно виклик йому.

Дуже популярним є характерний серед панків жест – «коза». Цей жест нагадує голову рогатої тварини. Спочатку цей жест використовувався свого роду захистом від зла. Він був поширений повсюдно як в Європі, так і в Азії. Надалі стали виготовляти амулети від лихого ока у вигляді цього жесту.

Однак крім основного значення в якості захисту від злих сил у цього жесту з'явилося згодом кілька додаткових значень, наприклад:

У рокерской середовищі – використовується як знак схвалення виконавця. Ввів «Козу» в середу рокерів виконавець Ронні Джеймс (Rainbow, Black Sabbath).

Таким чином, панки використовують всі можливі засоби для вираження протесту суспільству, відчуженості від нього. Вони вважають, що змінити світ вже неможливо, тому роблять все, що хочуть – і це, безсумнівно, відбивається в їх стилі одягу. Рвана одяг, розфарбовані у всі кольори веселки джинси і кеди, клепані ремені та ошийники з шипами – все це робилося для того, щоб показати зневагу до суспільства, вільність в своїх діях і відчуженість від існуючої реальності.

Хакери (комп'ютерні фанати) – молодіжна субкультура, яка перебуває в процесі формування. Чисельність характерів поки незначна – в основному це студенти технічних університетів, старшокласники шкіл з фізико-математичним ухилом. Встановити точну чисельність характерів важко тому, що спілкуються вони переважно за допомогою комп'ютерних мереж. Крім того, не всі комп'ютерні фанати усвідомлюють себе як спільноту зі своїми цінностями, нормами, специфічним стилем. Ймовірно, це справа майбутнього.

Кримінальна молодіжна субкультура. Молодіжні угруповання, перетворившись в структури організованої злочинності, поділили сфери впливу і вважають за краще з'ясувати стосунки, не вдаючись до масових бійок. Зведення рахунків стало здійснюватися в більшості випадків шляхом замовних вбивств.

В середині 90-х рр. з'являється нове покоління «гопників», неконтрольоване організованою злочинністю чи контрольоване меншою мірою. Вони швидко виявили себе як «культурні вороги» більшості молодіжних субкультур: байкерів, рейверов, ролерів і т.д. Будь-який підліток, не тільки належить до іншою субкультурі, може бути побитий, підвернутий сексуальному насильству, пограбований. Протистояння молодіжних банд теж не пішло в історію, але перемістилося на периферію.

Футбольні вболівальники. Близьку до кримінальних субкультур групу складають фанати (фани) футбольних команд. Футбольні фанати – складне по організації співтовариство. Угрупування, що утримує контроль над всією спільнотою, – «праві» . У неї входять в основному молоді люди, які відслужили в армії. «Праві» виїжджають на всі матчі команди, їх основна функція – заводити стадіон, організовувати реакцію вболівальників («хвилю» і т.д.), але також і командувати «військовими діями» – битвами з уболівальниками ворожих команд і міліцією. Виїзди в інші міста дуже часто пов'язані з бійками – нерідко вже на вокзальній площі. В цілому хуліганська маса молодих людей добре керована ватажками з «Правих».

Субкультура *сатаністів*. Ще в 1980 рр. від субкультури хевіметалістів відокремилася група «чорних металістів», котра зблизилася з прихильниками Церкви сатани. До середини 90 рр. вже можна говорити про формування сатаністської субкультури. Час від часу в процесі з'являються інтерв'ю з лідерами сатаністів; останні, зрозуміло, намагаються заперечувати чи затушувати антигромадський і антилюдський характер ритуалів і цінностей сатанізму.

Субкультура *рейву* (від англ. Rave – маячня, безладна мова) виникає в США і Великобританії. У музичному відношенні стиль рейв – наступник стилів техно і ейсідхауса. Невід'ємна частина рейверського стилю життя – нічні дискотеки з потужним звуком, комп'ютерною графікою, променями лазерів. Для одягу рейверів характерні яскраві фарби і використання штучних матеріалів (вініл, пластик). Базові цінності, що лежать в основі даної субкультури: легке, безтурботне ставлення до життя, прагнення жити сьогоднішнім днем, бути одягненим за останньою модою. Розвиток субкультури рейву йшов паралельно з поширенням наркотиків, зокрема, «екстазі». Ухвалення галюциногенів з метою «розширення свідомості» стало, на жаль, практично невід'ємною частиною рейверської субкультури. Разом з тим багато діячів молодіжної культури, в тому числі ді-джеї – ключові фігури

рейв-субкультури – висловлювали і висловлюють вкрай негативне ставлення до прийому наркотиків.

Серед відносно недавніх субкультур слід зазначити наступні чотири: ролерів, реперів, скейтбордистів і стрейтеджерів.

Ролерами називають любителів роликів, ковзанів. Вони вважають за краще спортивний одяг яскравих кольорів: також їх можна ідентифікувати по різнокольорових наліпках на колінах. Ідеологія ролерів подібна до байкерської, з тією різницею, що мотоцикл замінений роликами. В основному ролери – школярі старших класів (13-16 років), але є і студенти, молодші школярі. Цікаво, що ролерські компанії очолюються дівчатами. Ролери, як правило, діти із забезпечених сімей, що обумовлено, ймовірно, не в останню чергу ціною роликів – від 50 до 150 доларів і вище.

Субкультура *скейтбордистів*, любителів їзди на скейтборді (дошці на колесах). Ідеологія і зовнішній вигляд схожі з ролерівськими.

Субкультура *Реп*. Реп – це музика чорних американців. Російські репери одягаються як чорні американські репери (в основному спортивний стиль з переважанням яскравих кольорів), запозичують у них багато слів і навіть іноді роблять собі зачіски, властиві тільки афроамериканців. Відомі російські репери: «ДеЦл», «Шеф».

Субкультура Реп багато в чому перетинається з субкультурами ролерів і скейтбордистів, так як багато ролерів і скейтбордистів слухає Реп, а репери катаються на роликах і скейтбордах.

Субкультура *стрейтеджерів* (від англ. Straight-edge – лінійка, правило), поборники здорового способу життя, які відмовляються від куріння, вживання алкоголю і наркотиків.

Отже, у сучасному світі налічується велика кількість субкультур. Молодіжна субкультура – одна з різновидів субкультури в цілому, особливостями якої є вікові рамки. Важливими чинниками появи молодіжних субкультур послужили ідейні переконання, бажання молодих людей виділитися, привернути до себе увагу, можливість висловити протест і

виклик суспільству, можливість самореалізуватися. Вони відрізняються один від одного ідеологією, музичними вподобаннями, зовнішнім виглядом та іншими факторами. Невід'ємною частиною будь-якої субкультури є символіка і несе в собі ідеологічне навантаження для її учасників. Під символікою мається на увазі універсальна відмінна риса, наділена особливим сенсом для її представників, і що дозволяє їм бачити один одного в натовпі, об'єднуватися і нести інформацію іншим людям про свою приналежність.

Наприклад, символіка хіпі тісно пов'язана з їхніми ідеологічними поглядами. Натуральні тканини в одязі, фенечки, що позначають будь-які послання, квіткові і етнічні орнаменти, розпущене волосся, зображення пацифіка – все це непрямий заклик до єднання з природою, боротьбу за мир у всьому світі.

Панки називали себе «втраченим поколінням» і висловлювали своє критичне ставлення до суспільства. Вони вважали, що змінити світ вже неможливо, тому робили все, що хочуть – і це, безсумнівно, відбивається в їх стилі одягу. Рвана одяг, розфарбовані у всі кольори веселки джинси і кеди, клепані ремені та ошийники з шипами.

Субкультура стиляг так само була своєрідним стихійним протестом проти нав'язуваних стереотипів поведінки, а також проти одноманітності в одязі, в музиці і в стилі життя. Все це вони дуже активно демонстрували в своєму одязі, символіці, зовнішній вигляд. Готи - представники субкультури, прихильники естетичного готичного роману, естетики смерті, готичної музики.

ВИСНОВКИ

У сучасному світі проблема поширення різноманітних субкультур є більш ніж актуальною. Саме завдяки різноманітним субкультурам підліток може себе реалізувати, знайти однодумців, які прагнуть від життя екстриму. Нова генерація зі своїми амбіціями, схильністю до максималізму, намагається зруйнувати стереотипи та отримати більше свободи, що об'єктивно завжди притаманне молоді і суб'єктивно характерне для інформаційної культури, оскільки головним джерелом її розвитку є сама унікальність людини. Тому, формуючи своє ставлення до життя, власні цінності та норми, які, звичайно, відрізняються від пріоритетів старшого покоління, молодь шукає своє унікальне місце в соціумі, поле для реалізації. Представники різноманітних субкультур намагаються показати свою індивідуальність. Підлітків у субкультурах приваблює також зовнішня атрибутика, яка дає можливість демонструвати свою позицію у соціумі. Молодіжні субкультури, з одного боку, культивують протест проти суспільства дорослих, його цінностей і авторитетів, а з іншого – покликані сприяти адаптації молоді до цього дорослого суспільства. Нерозуміння дорослих примушує молодь віддалятися, об'єднуватися та створювати власний світ. Насамперед це і зумовлює формування неформальних молодіжних об'єднань та молодіжної субкультури загалом.

Молодіжна субкультура як соціокультурний феномен є результатом процесу історичного розвитку культури і її демократизації в умовах індустріального суспільства. Це докладно визначило передумови її виникнення перш за все в країнах динамічного типу розвитку.

Поява молодіжної субкультури в середині ХХ століття і оформлення її в якості самостійного феномену культури актуалізували молодіжні проблеми як соціально-значимі для визначення перспектив розвитку сучасної цивілізації.

В роботі зазначено, що українське субкультурознавство почало оформлюватися в коремий напрямок досліджень на початку ХХІ століття та стало важливою складовою вітчизняної культурології. Вивчали субкультури з різної точки зору цілий ряд науковців, серед них І. Б. Громова, В. І. Леонтєва, А. С. Запесоцький, С. Н. Іконнікова, С. І. Левікова, З. В. Сікевич та інші.

Щодо типології молодіжних субкультур, то їх безліч і кожен дослідник пропонує власну типологію виходячи з різних критеріїв. Наприклад, С. А. Сергеев виходячи з критерію ціннісних орієнтацій та спільного проведення часу: романтико-ескапістські (хіпі, толкієністи, з деякими винятками байкери); гедоністичні-розважальні (мажори, рейвери, репери та ін.); кримінальні (гопники, урла); анархо-нігілістичні чи радикально-деструктивні (панки, металісти, сатаністи і ін.). Також існує типологія по відношенню до об'єкту організації. За цим принципом вони поділяються на музичні (рокери, рейвери, металісти і т.д.), інтелектуальні (толкієністи, археологи, русичі), спортивні (фанати, ролери, байкери), комп'ютерні (хакери, адміністратори), релігійно-філософські (пушкіністи, неохристіане), а також контркультури (хіпі, панки, телягі, скіни, дофеністи, сатаністи, фашисти). Типологія С. С. Фролова побудована за ознакою належності до них індивіда, на специфіці поведінки акцентує увагу Ф. А. Фрадкін, вибудовуючи власну типологію, а ось А. В. Толстих виокремлює типи молодіжних субкультур за напрямком діяльності.

Також було визначено, що перші прояви субкультур на теренах СРСР почалися на межі 1940–1950-х рр. Новий феномен був породжений культурними віяннями з країн Західної Європи та США. Його пов'язують із виникненням молодіжної субкультури, яка, за карикатурним висловом радянського критика Дмитрія Беляєва, отримала назву «стиляги». Термін з лексики музикантів-джазменів позначав практику наслідування чи копіювання еталонів західноєвропейської й американської культури та способу молодіжного життя.

Важливими чинниками появи молодіжних субкультур виступають ідейні переконання, бажання молодих людей виділитися, привернути до себе увагу, можливість висловити протест і виклик суспільству, можливість самореалізуватися.

У сучасному світі налічується велика кількість субкультур. Вони відрізняються один від одного ідеологією, музичними вподобаннями, зовнішнім виглядом та іншими факторами.

Невід'ємною частиною будь-якої субкультури є символіка і несе в собі ідеологічне навантаження для її учасників. Під символікою мається на увазі універсальна відмінна риса, наділена особливим сенсом для її представників.

Була розглянута велика кількість молодіжних субкультур сучасності, як традиційні, що існують не одне десятиліття, так і новітні. Наприклад, хіпі, котрі пропагували прагнення повернутися до природної чистоти через любов і пацифізм. Скінхеди, яких об'єднує пристрасть до насильства. Геймери - прихильники комп'ютерних ігор, які вбачають в іграх сенс свого життя. Субкультура скейтбордистів - любителів їзди на скейтборді та багато інших.

Все більше підлітків кожного дня у всіх країнах світу приймають ту чи іншу субкультуру. Тому необхідно знати про це імажескультурне явище, розуміти його та бути готовим зустрітися з представниками у реальному житті.

Таким чином, молодіжна субкультура – це особливе об'єднання молоді, що має власні елементи культури, а саме: мову (сленг), символіку (зовнішня атрибутика), традиції, норми та цінності. Саме ці елементи і підкреслюють специфіку існування даного феномену культури.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология: учеб. пособие для студ. вузов. 4-е изд., стереотип. Москва : Издательский центр «Академия», 1999. 672 с.
2. Аксютин О. А. Панк-культура как феномен молодежной контркультуры. *Современные трансформации российской культуры*. Москва : Наука, 2005. С. 564-603.
3. Базаров М. Черкасская молодёжь – кто есть who? *Ринок*. 2007. № 37 (511). 14 с.
4. Безклубенко С. Д. Стан і перспективи розвитку культурології. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв (далі – КНУКіМ). Сер. Педагогіка*. 2000. Вип. № 3. С. 6-14.
5. Безклубенко С. Д. Теорія культури : учб. посіб. Київ : КНУКіМ, 2002. 324 с.
6. Вайль П., Генис А. 60-е. Мир советского человека. Москва : Новое литературное обозрение, 1996. 368 с.
7. Вайнштейн О. Денди: мода, литература, стиль жизни. Москва : Новое литературное обозрение, 2006. 640 с.
8. Виговський Д. Л. Кримінальна субкультура в механізмі злочинності неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : спец. 12.00.08. 2006. 207 с.
9. Громов А. В., Кузин О. С. Неформалы. Кто есть кто? Москва, 1990. 269 с.
10. Заїка Н. Бути собою – головний принцип черкаських неформалів. *Прес Центр*. 2008. № 7 (134). URL: <http://pres-centr.ck.ua/print/news845.html>. (дата звернення 06.04.2021).
11. Запесоцкий А. С., Файн А. П. Это непонятная молодёжь...: проблемы неформальных молодёжных объединений. Москва : Профиздат, 1990. 224 с.

12. Зеленов Л. А., Балакшин А. С., Владимиров А. А. Многомерная типология науки. Новый Новгород : ВГАВТ, 2011. 180 с.
13. Зязюн І., Семашко В. Культурологія: українська та зарубіжна культура : навчальний посібник / ред. М.М. Закович. Київ : Знання, 2007. 567 с.
14. Карп'як В. Молодіжні субкультури. *Спілка української молоді*. URL: <http://www.cym.org/ua/content/subcult1.asp>. (дата звернення 03.03.2021).
15. Кірсанов В. В. Прикладна культурологія: сутність та витоки. *Питання культурології*. Київ, 2007. Вип. 23. С. 40-44.
16. Кон И. С. Психология юношеского возраста : (Проблема формирования личности). Москва : Просвещение, 1979. 175 с.
17. Косарецкая С. В. О неформальных объединениях молодежи. Москва : Владос, 2004. 159 с.
18. Курчашова Т. В. Социодинамика субкультуры: сущность, атрибуты, социальные роли : дис. канд. социол. наук. Тамбов, 2004. 207 с.
19. Левчук Я. М. Масова музика як соціалізуючий чинник молодіжних субкультур України : дис. ... кандидата мистецтвознавства: 26.00.01. Київ, 2011. 179 с.
20. Лисовский В. Т. Социология молодежи. Санкт-Петербург : Инсайд, 1996. 352 с.
21. Литвинов Г. Стиляги. Как это было. Документальный роман. Москва : Амфора, 2009. 303 с.
22. Науменко О. М. Становление и развитие административной субкультуры в Украине : автореф. дис... на соиск. научн. степени канд. филос. наук. : спец. 09.00.03. Одесса, 2006. 199 с.
23. Ольшанский Д.В. Неформалы: групповой портрет в интерьере. Москва : Педагогика, 1990. 631 с.
24. Омельченко Е. Молодежные культуры и субкультуры / Ин-т социологии РАН, Ульян. гос. ун-т. Н.-И. центр "Регион". Москва : Ин-т социологии РАН, 2000. 262 с.

25. Панченко В. І. Мистецтво в контексті культури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філос. наук : спец. 09.00.08 «Естетика». Київ, 1999. 36 с.
26. Радзієвський В. О. Структура культурології та її субкультурні утворення. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури* : зб. наук. праць. Київ : Міленіум, 2011. Вип. XXVI. С. 152-160.
27. Рычкова Н. А. Деадаптивное поведение детей: Диагностика, коррекция, психопрофилактика. Москва, 2000. 368 с.
28. Сергеев С. А. Молодежные субкультуры в республике. *Социологические исследования*. 1998. № 11. URL: <http://ecsocman.hse.ru/rubezh/msg/18753718.html> (дата звернення 25.04.2021).
29. Славкин В. Памятник неизвестному стиляге. Москва, 1996. 314 с.
30. Султанова М. А. Философия культуры Теодора Роззака. Москва : ИФ РАН, 2005. 200 с.
31. Тарасов А. Н. Кому союзник товарищ Че. Молодежь в провинции – новый тип оппозиции. *Век*. 2000. № 42.
32. Токова Н. Ю. Молодежная субкультура и ее региональные аспекты : монография. Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2003. 76 с.
33. Толстых А. В. Подросток в неформальной группе. Москва, 2009. 15 с.
34. Фрадкин Н. Введение в педагогическую специальность. Москва : Педагогика, 1998.
35. Фролов С. С. Социология : учебник для высших учебных заведений. Москва : Наука, 1994. 256 с.
36. Фромм Э. Бегство от свободы. Человек для себя. Москва, 2000. 101 с.
37. Шевченко В. І. Філософія термінологічної стандартизації у ландшафтному дизайні. *Вісник Академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2006. Вип. 3. С. 9-13.

38. Щепанская Т. Б. Символика молодежной субкультуры: опыт исследования системы, 1993. URL: <http://subculture.narod.ru/texts/symbolism/> (дата звернення 03.03.2021).

39. Brake M. The sociology of youth culture and youth subkulture: Sex and drugs and rock'n'roll? Routledge ; Kegan Paut, 1980. 204 p.

40. Brake Michael. Comparative Youth Culture: The sociology of youth culture and youth subcultures in America, Britain and Canada. Routledge, New York, 1985.

41. Edwards Y., Oakley R., Carey S. Street life cthnieity and social policy. *The crowd in contemporary Britain* / ed. By G. Gaskell, R. Benewick. London : Sage, 1987. P. 123-154.